

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/archiwum/212208,Adam-Hlebowicz-Czy-Rosja-pamieta-o-Gulagu.html>
27.02.2026, 11:28

[Następny](#)

[Powrót](#)

Adam Hlebowicz: Czy Rosja pamięta o Gułagu?

Niemal jednocześnie z przewrotem bolszewickim w Rosji władza ta wprowadziła przymusowe obozy pracy, w Polsce określane rosyjskim mianem łagry. Ich początek to rok 1918, ale stworzenie ogromnego systemu obozów koncentracyjnych w Związku Sowieckim, określanego od skrótu właściwej nazwy Gułagiem (Głównoje Uprawlenije Łagierej – Główny Zarząd Obozów) to dopiero rok 1930.

08.08.2025

[ZSRS](#)

Kluczowe dla dalszych działań represyjnych nowej władzy w Rosji było wprowadzenie postaci „wroga ludu”. Do tej kategorii zaliczano ludzi, którzy nie tylko sprzeciwiali się władzy bolszewickiej, ale byli w jakikolwiek sposób dla niej niewygodni.

Latem 1918 r., w poczuciu zagrożenia narastającym oporem społecznym, bolszewicy w licznych dokumentach wzywali do tworzenia obozów koncentracyjnych. Jako pierwsi do takiego obozu trafili już w maju tego roku żołnierze zbuntowanego korpusu czechosłowackiego. 8 sierpnia przywódca bolszewicki Włodzimierz Lenin nakazywał

„wprowadzić bezlitosny, masowy terror wobec kułaków, popów i białogwardystów; elementy podejrzane zamknąć w obozie koncentracyjnym za miastem”.

Charakterystyczne było w tym stwierdzeniu pomieszczenie różnych grup społecznych, chętnie wykorzystywane w propagandzie ZSRS w kolejnych latach. 5 września 1918 r. Wszechrosyjska Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem (WCzK) wydała tajny rozkaz o „czerwonym terrorze”. Konsekwencją tego ruchu był ogromny wzrost znaczenia tajnej policji, a także brak jakiejkolwiek kontroli nad jej działaniami, wobec czego wiele egzekucji następowało bez wyroków sądowych.

Początki największego więzienia świata

Ponieważ pierwsze obozy były usytuowane w dużych miastach lub w ich pobliżu, częstokroć dochodziło w nich do ucieczek. Dlatego w 1919 r. władza bolszewicka postanowiła utworzyć centrum łagrowe w północnej części kraju, w obwodzie archangielskim, w miejscowościach Chołmogory i Piertominsk. Śmiertelność sięgała tu 30 proc. ogólnej liczby więźniów. Nie dość, że warunki bytowe były tragiczne, to zmuszani byli ciężkiej pracy fizycznej przez większość roku w ekstremalnych warunkach pogodowych.

Ciekawe było rozszerzanie się kategorii osób, które trafiały do łagrów. Oprócz oficerów i żołnierzy armii carskiej, duchownych, zbuntowanych chłopów, trafiali tam również przestępcy kryminalni, a także coraz częściej przeciwnicy polityczni o poglądach socjalistycznych z takich ugrupowań, jak eserowcy, mieńszewicy i anarchiści. Lewicowi łagiernicy domagali się dla siebie specjalnych praw, a mając zazwyczaj bogate doświadczenie z pobytu w więzieniach carskich, potrafili się organizować i skutecznie osiągać swe cele.

Z każdym rokiem panowania bolszewików rosła liczba obozów i więźniów. Gdy w 1919 r. było 21 obozów, rok później już 34 z ok. 8,6 tys. skazanych. Rok 1921 to już 107 obozów i ponad 51 tys. więźniów. Przełomem w masowym organizowaniu przymusowej pracy w systemie obozowym było utworzenie 13 października 1923 r. Sołowieckiego Obozu Specjalnego Przeznaczenia (ros. SŁON). Początkowo miał to być wydzielony obóz dla najmniejbezpiecznych więźniów politycznych i kryminalnych, przeznaczony dla ok. 8 tys. skazańców. Szybko się okazało, że liczba więźniów zgromadzonych w tym miejscu gwałtownie rośnie, by 1 stycznia 1930 r. osiągnąć 53 tys. osób.

Dawny klasztor prawosławny na Wyspach Sołowieckich stał się w tych latach synonimem komunistycznego terroru. Jeden z bohaterów najsłynniejszej powieści Michaiła Bułhakowa *Mistrz i Małgorzata*, napisanej w latach trzydziestych, pisarz Iwan Bezdomny, słysząc o dowodach Immanuela Kanta na istnienie Boga, przytoczonych przez diabła Wolanda, zareagował stwierdzeniem, że należałoby tego Kanta posłać na trzy lata na Sołówki. Nikomu w ówczesnym ZSRS nie trzeba było tłumaczyć, jak złowroźnie zabrzmiało wymienienie archipelagu wysp leżących na Morzu Białym. Był to w istocie szatański pomysł przemienienia człowieka. Wspomnieć należy także o fascynacji nazistów sowieckim modelem obozów koncentracyjnych. Mówił o tym Heinrich Himmler, pisał Rudolf Höss w swoich wspomnieniach.

Zarówno do sowieckich, jak i potem niemieckich obozów koncentracyjnych wchodziło się przez okazałe bramy. Na tych pierwszych był napis „Czeriez trud domoj” (*Przez pracę do domu*), na drugich „Arbeit macht frei” (*Praca czyni wolnym*).

Ilu więźniów?

27 czerwca 1929 r. decyzją Biura Politycznego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego powołano system powiązanych ze sobą obozów pracy. Machina represji ruszyła pełną parą, by znaleźć swą kulminację w postaci Wielkiego Terroru lat 1937-1938. Zdecydowanie najwięcej osadzonych w obozach, choć nikt dotąd nie oszacował łagierników według narodowości, wywodziło się spośród Rosjan.

Wynikało to z bezwzględnej liczby ludzi tej narodowości zamieszkujących Związek Sowiecki, a nie ze szczególnego oporu rodaków Puszkina i Dostojewskiego. Spór o liczbę osób, które przeszły przez doświadczenie łagrowe, trwa przynajmniej od lat pięćdziesiątych. Aleksander Sołżenicyn szacował, że w obozach tego systemu uśmiercono od początku rewolucji do roku 1956 ok. 60 mln ludzi.

Wybitny brytyjski historyk Robert Conquest podał w wydanej w 1968 r. książce *The Great Terror* (wyd. polskie *Wielki Terror*, 1997) liczbę 42 milionów osób, które zginęły bezpośrednio w obozach, oraz przybliżoną – 10-30 mln, liczbę ludzi, którzy nie zmarli w samych łagrach, lecz w trakcie transportu, a także na skutek chorób i wycieńczenia już po wypuszczeniu z obozów. Najnowsze badania znacznie odbiegają od tych szacunków. Przyjmuje się, że około 28,7 mln do 32 mln osób było ofiarami pracy przymusowej i zsyłek, a ostrożne szacunki podają, że liczba ofiar śmiertelnych wyniosła ok. 2,7 mln.

Pewne jest, że liczba więźniów rosła wraz z umacnianiem się władzy sowieckiej. Dane z 1 stycznia 1935 r. wskazują, że w Sowietach aż 1 251 501 osób było pozbawionych wolności. Ogólnie szacuje się, że przez łagry tylko w latach 1929-1953 przeszło 18 mln ludzi; do tej liczby trzeba dodać 6 mln osób zesłanych.

► [Czytaj całość na portalu przystanekhistoria.pl](http://przystanekhistoria.pl)

[Poprzedni Strona](#)
[Następny Strona](#)

ZSRS

Artykuł